

Слободенюк І. В.,*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності та спеціальних юридичних дисциплін
Національного університету водного господарства та природокористування***Сахнюк В. В.,***доктор філософії з права,
старший викладач кафедри правових природоохоронних дисциплін
Національного університету водного господарства та природокористування*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ САНІТАРНИХ ПРАВИЛ І НОРМ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ІНФЕКЦІЙНИМ ЗАХВОРЮВАННЯМ ТА МАСОВИМ ОТРУЄННЯМ В КОНТЕКСТІ COVID-19

Анотація. Наукова стаття присвячена актуальним проблемам кримінальної відповідальності за порушення правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням в контексті COVID-19. Охарактеризовано норми кримінального законодавства, пов'язані з додержанням санітарних стандартів під час епідемії, зокрема, чинне формулювання статті 325 Кримінального кодексу України, виявлено його недоліки. Здійснено статистичний аналіз облікованих проваджень за статтею 325 Кримінального кодексу України, зроблено висновок про їх нечисельність та сплеск кримінальних проваджень в 2019-2021 роках, що пов'язано з пандемією COVID-19.

Встановлено, що диспозиція статті 325 КК України має бланкетний характер, а саме у ній міститься вказівка на порушення спеціальних правил, що і зумовлює ускладнення щодо встановлення чіткого переліку заборонених діянь. Акцентовано увагу на тому, що з бланкетним характером диспозиції прямолінійно пов'язаний також такий аспект як широко сформована система нормативно-правових актів (законів та підзаконних нормативно-правових актів), які використовують для її конкретизації, що може призвести до проблем на практиці під час кваліфікації. Також видається складним з практичної точки зору в контексті поширення інфекційних хвороб встановлення та доведення такого наслідку як порушення інфекційних хвороб.

Розглянуто різні наукові підходи до визначення суб'єкта кримінального правопорушення та виділено три основні наукові підходи, а саме по-перше, суб'єкт загальний, по-друге, суб'єкт спеціальний, тобто це можуть бути лише особи, які мають службові, професійні або інші обов'язки щодо виконання правил для запобігання епідемічним інфекційним захворюванням; по-третє, змішаний підхід (і загальний, і спеціальний суб'єкт), що можливо в умовах карантину, оскільки в цьому випадку дотримання правил і норм є загальнообов'язковим для всіх. Проаналізовано проблемні аспекти відмежування адміністративної та кримінальної відповідальності в контексті порушення правил карантину, що проявляється в порушенні принципу системно-правової узгодженості адміністративного та кримінального законодавства.

Зроблено узагальнений висновок щодо необхідності перегляду та вдосконалення чинної нормативно-правової

базис з урахуванням умов пандемії та забезпечення ефективного контролю за санітарно-епідеміологічними правопорушеннями.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, пандемія COVID-19, порушення санітарних правил і норм, запобігання інфекційним захворюванням.

Постановка проблеми. Борьба людства з інфекційними хворобами має тривалу історію і безумовно впливає на весь розвиток людської цивілізації. Важливу роль у процесі запобігання та попередження розповсюдження інфекційних хвороб належить запровадженню на державному рівні обмежень та заходів відповідальності, які сприяють зміні соціальної поведінки індивідів.

Водночас під час їх впровадження та застосування необхідним є дотримання балансу, оскільки часто вирішення різних суспільних проблем відбувається за допомогою кримінально-правових норм. При цьому процес внесення змін буває поспішним та необдуманим. Як зазначає С. О. Мазепа «закон про кримінальну відповідальність є важливим, але не основним інструментом подолання пандемії. Для забезпечення ефективності будь-яких кримінально-правових заборон необхідно підходити до законодавчих змін комплексно та виважено» [5, с. 145]. Підтримуючи цю думку, вважаємо, що питання кримінальної відповідальності за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням є актуальною темою наукового пошуку.

Стан дослідження. Проблемні аспекти притягнення до кримінальної відповідальності за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням в контексті COVID-19 розглядали у своїх наукових працях В. І. Борисов, Ю. В. Бурченко, А. А. Вознюк, Д. П. Євтаєва, С. О. Мазепа, О. М. Миколенко, О. М. Швець, С. С. Чернявський, Г. З. Яремко та інші.

Мета статті полягає у з'ясуванні кримінально-правових проблем притягнення до кримінальної відповідальності за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням в контексті COVID-19.

Виклад основного матеріалу. Кримінальна відповідальність за порушення правил боротьби з епідеміями закріплена у статті 325 Кримінального кодексу України від 05.04.2001 року № 2341-III (далі – КК України) [4]. Вперше зміни до неї були внесені 17 березня 2009 року, зокрема, вони стосувалися зміни назви статті, посилення відповідальності, доповнення кваліфікуючим складом (спричинення загибелі людей та інших тяжких наслідків).

17 березня 2020 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» [8], який, зокрема, посилює кримінальну відповідальність за вчинення розглядуваного злочину, шляхом підвищення штрафу як виду покарання, передбаченого в аналізованій статті. Такі зміни, на жаль, не усунули суперечностей та проблемних аспектів в контексті кримінальної відповідальності.

Статистичний аналіз облікованих проваджень за статтею 325 КК України свідчить про їх нечисленність. Наприклад, у 2018 році було зареєстровано 50 кримінальних проваджень, у 2019 – 70, у 2020 – 91 кримінальне провадження [11], у 2021 – 97, у 2022 – 23, у 2023 – 24 кримінальні провадження [9]. З статистичних даних також можна зробити висновки про сплеск кримінальних проваджень в 2019-2021 роках, що пов'язано з пандемією COVID-19.

На підставі аналізу співвідношення облікованих кримінальних проваджень та засуджених осіб щодо кримінальних правопорушень проти публічного здоров'я М. І. Хавронюк приходиться до висновку, що КК України в цій частині фактично не виконує своє завдання з охорони прав людини, а відповідні кримінально-правові конфлікти у більшості випадків розв'язуються в інші способи – як передбачені законом (як-от звільнення від кримінальної відповідальності), так і ні [11].

Аналіз наукової літератури, слідчої та судової практики дозволяє прослідкувати проблемні аспекти, що пов'язані з кваліфікацією та притягненням до кримінальної відповідальності за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам і масовим отруєнням, серед яких, ми хотіли б звернути увагу на окремі з них, а саме бланкетний характер диспозиції статті 325 КК України, суспільно-небезпечний наслідок у вигляді створення загрози заподіяння реальної (фактичної) шкоди як частина об'єктивної сторони, встановлення безпосереднього суб'єкта, проблемні аспекти відмежування адміністративної та кримінальної відповідальності. Розглянемо їх детальніше.

1. Бланкетний характер диспозиції статті 325 КК України. Як зазначається в одному з Рішень Конституційного суду України «Бланкетна диспозиція кримінально-правової норми лише називає або описує злочин, а для повного визначення його ознак відсилає до інших галузей права. Основна особливість бланкетної диспозиції полягає в тому, що така норма має загальний і конкретизований зміст. Загальний зміст бланкетної диспозиції передається словесно-документною формою відповідної статті Особливої частини КК України і включає положення інших нормативно-правових актів у тому вигляді, в якому вони сформульовані безпосередньо в тексті статті. Конкретизований зміст бланкетної диспозиції передбачає певну деталізацію відповідних положень інших нормативно-правових актів, що наповнює кримінально-правову норму більш конкретним змістом» [10].

З приводу труднощів, пов'язаних з бланкетним характером диспозиції в теорії кримінального права вказують на те, що межі правомірності тих чи інших діянь регламентуються не кримінальним законом, а іншими нормативними актами чи посадовими інструкціями, розпорядженнями, наказами. Наприклад, Г. З. Яремко у своєму монографічному дослідженні виділяє групу бланкетних диспозицій, які прямо не містять обмежень допустимого рівня бланкетності, а саме диспозиції, що містять вказівки на порушення спеціальних правил [13, с. 151–152]. До таких безумно належить і стаття 325 КК України. В силу відсутності вказівки на джерела права, в яких можуть бути формалізовані відповідні спеціальні правила, видається можливим звернення до будь-яких джерел права незалежно від їх юридичної сили [13, с. 151–152].

Як влучно підкреслює О. М. Швець, вадою статті 325 КК України є, серед іншого, апеляція до широкого й чітко не визначеного поняття «правил та норм», відтак виникають ускладнення щодо встановлення чіткого переліку заборонених діянь. Крім того є питання щодо «розмитості» суб'єкта даного складу злочину (спеціальний чи загальний?) [12].

З бланкетним характером диспозиції прямолінійно пов'язаний також такий аспект як широко сформована система нормативно-правових актів (законів та підзаконних нормативно-правових актів), які використовують для її конкретизації. Зазначене може призвести до проблем на практиці під час кваліфікації.

2. Суспільно-небезпечний наслідок у вигляді створення загрози заподіяння реальної (фактичної) шкоди як частина об'єктивної сторони складу правопорушення. Для правильної кваліфікації протиправного діяння важливе значення має спосіб правового закріплення в законодавстві суспільно небезпечних наслідків окремих видів злочинів. У диспозиціях статей Особливої частини КК України міститься декілька способів правового закріплення суспільно небезпечних наслідків. Один з таких способів правового закріплення суспільно небезпечних наслідків полягає у тому, що законодавець використовує при моделюванні статті Особливої частини КК України наслідки у вигляді створення загрози заподіяння реальної (фактичної) шкоди [6, с. 107].

А. А. Возняк та С. С. Чернявський підкреслюють, що наявність такого наслідку, як «створення загрози поширення інфекційних хвороб, масових неінфекційних захворювань (отруєнь)», охоплює широкий спектр потенційно можливих злочинних діянь. Адже внаслідок порушення більшості встановлених заборон постає можливість зараження інших осіб, а отже, і поширення інфекційної хвороби. Така загроза може виникнути, наприклад, унаслідок перебування в громадських місцях без вдягнутих засобів індивідуального захисту, зокрема респіратора або захисної маски. Якщо така особа вже є хворою, то внаслідок перебування без маски ступінь вірогідності зараження сторонніх осіб значно вищий, ніж у тому випадку, коли вона була б у захисній масці. Однак у судовій практиці такі діяння визнають адміністративним правопорушенням [3, с. 11]. Видається складним з практичної точки зору в контексті поширення інфекційних хвороб встановити та довести такий наслідок як порушення інфекційних хвороб.

3. Встановлення суб'єкта кримінального правопорушення. Точаться дискусії і щодо суб'єкта досліджуваного кримінального правопорушення. Наприклад, на думку, Г. З. Яремка фактично за статтею 325 КК України про порушення санітар-

них правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам (у частині протидії саме COVID-19) можуть нести такі громадяни (при наявності інших обов'язкових ознак складу злочину): які хворіють на COVID-19 або є носіями збудників цієї хвороби, та відмовляються чи ухиляються від відсторонення від роботи, іншої діяльності чи обов'язкової госпіталізації; які мали контакт з хворим на гостру респіраторну хворобу COVID-19, спричинену коронавірусом SARS-CoV-2, або хворіють на зазначену хворобу та не потребують госпіталізації, однак підлягають самоізоляції – у випадку відмови чи ухилення від самоізоляції; які підлягають обов'язковій обсервації (ізоляції) протягом 14 днів після перетину державного кордону та порушили вимоги такої обсервації (ізоляції) [14, с. 106].

Натомість М. І. Хавронюк стверджує, що суб'єкт цього злочину спеціальний. Ним можуть бути лише особи, до службових, професійних або іншого роду обов'язків яких належить виконання правил і норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним захворюванням, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними: працівники санітарно-епідеміологічної служби, інших органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, службові особи підприємств, установ та організацій, громадяни-підприємці та ін. [7, с. 1004].

А. А. Возняк та С. С. Чернявський вважають, що в умовах пандемії, спричиненої COVID-19, одна частина відповідних правил і норм стосується лише спеціальних суб'єктів, а інша – загальних [3, с. 13].

З вище наведених наукових позицій можна виділити три основні підходи до визначення суб'єкта досліджуваного кримінального правопорушення за статтею 325 Кримінального кодексу України: по-перше, суб'єкт – загальний (громадяни, які порушують санітарні норми та правила); по-друге, спеціальний суб'єкт (особи, які мають службові, професійні або інші обов'язки щодо виконання правил для запобігання епідемічним інфекційним захворюванням); по-третє, змішаний підхід. Вважаємо, що найбільш виваженим є останній підхід, оскільки під час пандемії одна частина правил стосується спеціальних суб'єктів, а інша – загальних. Наявність різних підходів свідчать про розбіжність у розумінні суб'єкта та характеру відповідальності за порушення санітарних норм у контексті пандемії COVID-19.

4. Проблемні аспекти відмежування адміністративної та кримінальної відповідальності. В. І. Борисов та Д. П. Євтеєва наголошують на порушенні принципу системно-правової узгодженості адміністративного та кримінального законодавства оскільки, виникають питання щодо співвідношення та відмежування положень адміністративного правопорушення, зазначеного у статті 44-3 КУпАП, та кримінального правопорушення, зазначеного у статті 325 КК України (у частині таких наслідків, як загроза спричинення шкоди, зазначена у ч. 1 статті 325 КК України) [1, с. 82].

Зробивши узагальнення Ю. В. Бурченко, стверджує, що основна відмінність знаходиться в межах об'єктивної сторони, а саме стаття 44-3 КУпАП має формальний склад, тоді як стаття 325 КК України – матеріальний. Для кваліфікації кримінального правопорушення за статтею 325 КК України необхідне настання наслідків у вигляді поширення небезпечних інфекційних захворювань або створення загрози такого поширення [2, с. 112].

Висновки. В умовах пандемії COVID-19 виникає необхідність узгодження правил і норм, спрямованих на запобігання інфекційним захворюванням, з урахуванням їх ефективності. Формулювання статті 325 КК України має певні недоліки, які проявляються, по-перше, в бланкетному характері диспозиції, що створює правову невизначеність, оскільки відсилає до правил та норм, які розпорозені по різних нормативно-правових актах, що мають різну юридичну силу, по-друге, в суспільно-небезпечних наслідках у вигляді створення загрози заподіяння реальної (фактичної) шкоди як частини об'єктивної сторони, що пов'язано зі складністю доведення можливості створення загрози заподіяння шкоди, встановлення безпосереднього суб'єкта, по-третє, в проблемних аспектах відмежування адміністративної та кримінальної відповідальності.

Література:

1. Борисов В. І., Євтеєва Д. П. До питання протидії поширенню коронавірусної хвороби (Covid-19) засобами адміністративного та кримінального права. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2021. № 1 (15). С. 79–90.
2. Бурченко Ю. В. Адміністративна відповідальність за порушення правил карантину : дис. ... док-ра філософії : 081. Рівне : НУВГП, 2023. 240 с.
3. Возняк А. А., Чернявський С. С. Порушення правил і норм щодо запобігання COVID-19: актуальні проблеми кримінальної та адміністративної відповідальності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 19 (1). С. 8–19.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
5. Мазепа С. О. Кримінальна відповідальність за порушення карантину в умовах пандемії COVID-19. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 2. С. 143–149.
6. Миколенко О. М. Способи правового закріплення в законодавстві про кримінальну відповідальність суспільно-небезпечних наслідків. *Правова держава*. 2014. Випуск 18. С. 106–109.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук та ін. ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 5-те вид., переробл. та доповн. Київ : Юрид. думка, 2008. 1216 с.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 № 530-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#Text> (дата звернення: 21.02.2024)
9. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2021-2023 роки). Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 21.02.2024)
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотну дію кримінального закону в часі) від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000. Справа № 1-3/2000 // *Офіційний вісник України*. 2000. № 39. С. 77.
11. Хавронюк М. І. Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я: статистичні сюрпризи. Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я в проєкті Кримінального кодексу України : матеріали наук.-практ. вебінару, 25 трав. 2021 р. / уклад.: А. О. Гаркуша, Ю. Ю. Забуга, Т. О. Михайліченко ; НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса [та ін.]. Харків : Право, 2021. С. 87–94.

12. Швець О. М. Правові підсумки пандемії коронавірусу в Україні. *Наука і техніка*. 2023. № 9 (23). С. 110–123.
13. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України: Монографія / Г. З. Яремко; за ред. В. О. Навроцького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 424 с.
14. Яремко Г. З. КК України vs COVID-19 (кваліфікація порушень населенням карантинних заходів). *Правничий вісник Університету «Крок»*. 2020. № 39. С. 103–111.

Slobodeniuk I., Sakhniuk V. Criminal liability for violation of sanitary rules and norms regarding the prevention of infectious diseases and mass poisoning in the context of COVID-19

Summary. The scientific article is devoted to the current problems of criminal liability for violation of rules and regulations regarding the prevention of infectious diseases and mass poisoning in the context of COVID-19. The norms of the criminal legislation related to the observance of sanitary standards during the epidemic have been characterized, in particular, the current wording of Article 325 of the Criminal Code of Ukraine, and its shortcomings have been identified. A statistical analysis of recorded proceedings under Article 325 of the Criminal Code of Ukraine was carried out, a conclusion was drawn about their small number and a surge in criminal proceedings in 2019-2021, which is connected with the COVID-19 pandemic.

It was established that the provision of Article 325 of the Criminal Code of Ukraine has a blanket character, namely that it contains an indication of violation of special rules, which causes complications in establishing a clear

list of prohibited acts. Attention is focused on the fact that the blanket nature of the disposition is directly related to such an aspect as a widely formed system of normative legal acts (laws and subordinate normative legal acts) that are used to specify it, which can lead to problems in practice during qualifications. It also seems difficult from a practical point of view in the context of the spread of infectious diseases to establish and prove such a consequence as the violation of infectious diseases.

Various scientific approaches to the definition of the subject of a criminal offense were considered and three main scientific approaches were distinguished, namely, firstly, the general subject, secondly, the special subject, that is, they can only be persons who have official, professional or other duties regarding the implementation of rules for the prevention of epidemic infectious diseases; thirdly, a mixed approach (both a general and a special subject), which is possible in quarantine conditions, since in this case compliance with rules and regulations is universally obligatory for everyone. The problematic aspects of the separation of administrative and criminal responsibility in the context of violation of quarantine rules, which manifests itself in the violation of the principle of system-legal consistency of administrative and criminal legislation, are analyzed.

A generalized conclusion was made regarding the need to review and improve the current legal framework, taking into account the conditions of the pandemic and ensuring effective control over sanitary and epidemiological offenses.

Key words: criminal liability, the COVID-19 pandemic, violation of sanitary rules and regulations, prevention of infectious diseases.